

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาของปัญหา

กรุงเทพมหานคร ซึ่งปัจจุบันเป็นทั้งเมืองหลวงของประเทศ ศูนย์รวมของความเจริญ และศูนย์กลางของการบริหาร การปกครอง การทหาร การพาณิชย์กรรม อุตสาหกรรม การศึกษา นั้นในอดีตอันยาวนาน ได้มีการเปลี่ยนแปลง และพัฒนาอย่างต่อเนื่อง จากชุมชนเล็กๆ แบบเมือง ในภาคพื้นเอเชียไปสู่การเป็นนครใหญ่ จากความเป็นอยู่ในสังคมที่ไม่สลับซับซ้อน ประชาชนมี ชีวิตที่เรียบง่าย สู่การเปลี่ยนแปลงครั้งยิ่งใหญ่ในสมัยรัชกาลที่ 5 เนื่องจากการติดต่อสัมพันธ์กับ ประเทศทางตะวันตก จึงได้รับแบบอย่างการนำเอาธรรมชาติมาปรับปรุงตกแต่งตัวเมือง (CITY BEAUTIFUL) กรุงเทพฯ ได้รับการพัฒนาให้เป็นนครทันสมัย ระบบสาธารณูปโภคถูกสร้างขึ้นเป็น จำนวนมาก สวนสาธารณะและที่ว่างหลายแห่งถูกสร้างขึ้นทั่วไปในเมือง จนทำให้กรุงเทพฯ ได้ชื่อ ว่าเมืองที่สะอาดสวยงามและน่าอยู่ที่สุดแห่งหนึ่งในสมัยรัชกาลที่ 5, 6, 7 กรุงเทพฯ มีพื้นที่ประมาณ 13.3 ตารางกิโลเมตร ประชากรระหว่าง 300,000-600,000 คน สวนสาธารณะ ที่ว่างและ ถนนหนทางมีอย่างเพียงพอ สิ่งปลูกสร้างยังไม่หนาแน่นขนาดของเมืองไม่ใหญ่โตจนเกินไป การ ขาดแคลนในทางธรรมชาติหรือบริเวณที่พักผ่อนหย่อนใจ ยังไม่เป็นปัญหา ตลอดจนปัญหาการจราจร ปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นพิษ ปัญหาแหล่งเสื่อมโทรม ปัญหาต่างๆ เหล่านี้ล้วนแล้วแต่เกิดขึ้นภายหลัง สงครามโลกครั้งที่สองทั้งสิ้น

กรุงเทพมหานครได้มีการขยายตัวอย่างรวดเร็ว ทั้งทางด้านประชากรและพื้นที่อันส่งผล ให้เกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในการขยายตัวเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งผลจากการอพยพ หรือโยกย้ายถิ่นของประชากรจากพื้นที่ต่างๆของประเทศ จากสถิติของกองปกครองและทะเบียน สำนักงานปลัดกรุงเทพฯ ปี 2523 พบว่าประชากรในกรุงเทพฯ มีจำนวน 5,153,902 คน มีพื้นที่ 1,568.737 ตารางกิโลเมตร ปัจจุบันปี 2533 มีประชากรจำนวน 5,832,843 คน และมีพื้นที่ 1,568.737 ตารางกิโลเมตร ซึ่งการขยายตัวอย่างรวดเร็วของประชากรและการเป็นศูนย์กลาง ของระบบเศรษฐกิจของประเทศอย่างขาดการวางแผนที่ดี ทำให้กรุงเทพฯ มีการเติบโตตามถา- การกรรม HAPHAZARD GROWTH จากสภาพการดังกล่าว พื้นที่ที่เป็นที่ว่างที่เคยถูกใช้เพื่อการพักผ่อน

หย่อนใจ จึงถูกแทนที่ด้วยสิ่งก่อสร้างที่ให้ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจสูงสุด ซึ่งจะเห็นได้อย่างชัดเจน เช่น มีการก่อสร้างอาคารพักอาศัยแบบอาคารชุด CONDOMINIUM หรือศูนย์การค้าขนาดใหญ่ SHOPPING CENTER หรืออาคารสำนักงาน อาคารที่พักอาศัยในเขตพื้นที่ต่างๆของกรุงเทพฯ ในขณะที่ประชากรกรุงเทพฯ กำลังแสวงหาสภาพแวดล้อมที่ดี ทุกชีวิตต่างได้รับการกระทบกระเทือนจากปรากฏการณ์ดังกล่าวทั้งสิ้น นับวันปัญหานานับประการที่เกิดขึ้นกับกรุงเทพฯ จะยิ่งทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้น คุณภาพชีวิตของประชากรก็มีแต่ต่ำลง ความหวังที่จะอาศัยธรรมชาติเข้ามาช่วยฟื้นฟูสุขภาพในการพักผ่อนหย่อนใจ เพื่อลดความตึงเครียดก็กลับเป็นสิ่งที่ยากลำบาก เป็นเหตุให้ประชาชนเหล่านั้นหาทางออกในการพักผ่อนหย่อนใจในรูปแบบอื่น ที่ไม่เป็นผลดีต่อตนเองทั้งทางร่างกายและจิตใจ สิ้นเปลืองเศรษฐกิจและนำไปสู่ปัญหาอื่นๆ อีกมากมาย

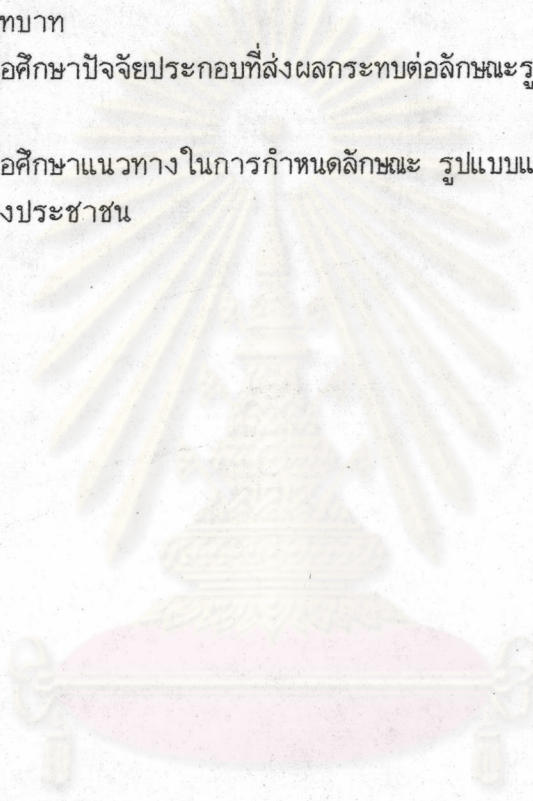
ปัจจุบันรัฐได้มีความพยายามในการที่จะแก้ปัญหาเหล่านี้ จะเห็นได้จากการที่รัฐได้มีการกำหนดแนวทางสำหรับ การแก้ไขปัญหของการขยายตัวของกรุงเทพฯ ไปสู่ภูมิภาคต่างๆ โดยการจัดให้มีเมืองหลักและเมืองรองขึ้น ในทั่วทุกภาคของประเทศ ตลอดจนแผนงานต่างๆ ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ในอันที่จะพัฒนาเมืองและพื้นที่เฉพาะ โดยได้มีการกำหนดแผนการประสานงาน โครงข่ายการบริการพื้นฐานและมาตรการทางผังเมืองให้สอดคล้องกับอัตราความหนาแน่นและขนาดของประชากร ที่ตั้งของกิจกรรมทางเศรษฐกิจและปัญหาเฉพาะในแต่ละพื้นที่อย่างมีประสิทธิภาพ

ดังนั้นการศึกษารูปแบบและบทบาทของที่ว่างในชุมชนเมืองกรุงเทพมหานครจึงเป็นเรื่องที่จำเป็นอย่างยิ่งต่อการจัดหา และพัฒนาที่ว่างให้เกิดประโยชน์และสอดคล้องกับความต้องการของประชาชนรวมทั้งจะเป็นการสร้างความรู้ ความเข้าใจ ให้ผู้ที่มีส่วนรับผิดชอบได้ตระหนักถึงปัญหาดังกล่าวเพื่อที่จะได้ร่วมกันแก้ไขพัฒนากรุงเทพฯ ให้มีความเป็นระเบียบสวยงามมีสภาพแวดล้อมที่ดี และพัฒนาประชากรให้มีสุขภาพดี ทั้งทางร่างกายและจิตใจ เพราะการพัฒนาดานให้มีประสิทธิภาพ จะช่วยให้เพิ่มประสิทธิภาพในการผลิตทางเศรษฐกิจของประเทศ รวมทั้งลดปัญหาทางด้านอื่น ๆ ที่กำลังทวีความรุนแรงอยู่ในขณะนี้ได้อีกทางหนึ่งด้วย

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาสภาพโดยทั่วไปของที่ว่างในชุมชนเมืองในแง่ของลักษณะ ขนาด รูปแบบ บทบาท ตลอดจนการกระจายของที่ว่างในปัจจุบัน
2. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่ ประชากร กับที่ว่างในชุมชนเมือง ในแง่ของ ลักษณะรูปแบบและบทบาท
3. เพื่อศึกษาปัจจัยประกอบที่ส่งผลกระทบต่อลักษณะรูปแบบ และบทบาทของที่ว่างที่เกิดขึ้น
4. เพื่อศึกษาแนวทางในการกำหนดลักษณะ รูปแบบและปริมาณของที่ว่างให้สอดคล้องกับความต้องการของประชาชน

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ขอบเขตของการศึกษา

สำหรับการศึกษาในครั้งนี้มีความจำเป็นต้องแบ่งขอบเขตของการศึกษาเป็น 2 ระบบ คือ

1. การศึกษาสภาพทั่วไปของระบบที่ว่างในชุมชนเมืองกรุงเทพมหานคร ซึ่งเป็นการศึกษาลักษณะเฉพาะของชุมชนเมืองกรุงเทพมหานคร ที่ส่งผลกระทบต่อระบบที่ว่าง พื้นที่ที่ศึกษาประกอบด้วย 36 เขต รวมพื้นที่ทั้งสิ้น 1,568.737 ตารางกิโลเมตร

2. การศึกษาถึงลักษณะรายละเอียดของรูปแบบ และบทบาทของที่ว่างในชุมชนเมืองเขตพื้นที่ศึกษาทั้ง 5 เขต โดยแยกเป็นกลุ่มพื้นที่ดังนี้

- ก. ชุมชนบริเวณเสาชิงช้า เขตพระนคร
- ข. ชุมชนบริเวณถนนเยาวราช เขตสัมพันธวงศ์
- ค. ชุมชนบริเวณถนนสีลม เขตบางรัก
- ง. ชุมชนบริเวณตลาดบางปะกอก เขตราชบุรีบูรณะ
- จ. ชุมชนบริเวณการเคหะธนบุรี เขตบางขุนเทียน

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ขั้นตอนและวิธีดำเนินการศึกษา

1. ศึกษาทฤษฎีและแนวความคิดพื้นฐานเกี่ยวกับที่ว่างในชุมชนเมือง จากเอกสารทั้งในประเทศและต่างประเทศ
2. รวบรวมข้อมูลจากเอกสารในห้องสมุด และเอกสารจากหน่วยงานต่างๆ ทั้งของรัฐบาลและเอกชน
3. สังเกตการณ์ (OBSERVATION) และบันทึกข้อเท็จจริงต่างๆในพื้นที่ โดยการสำรวจภาคสนาม (FIELD SURVEY) และการสัมภาษณ์โดยใช้แบบสอบถาม (QUESTIONNAIRE) ในช่วงตั้งแต่วันที่ 15 ตุลาคม 2534 ถึงวันที่ 1 กุมภาพันธ์ 2535 โดยมีขั้นตอนต่างๆ ดังนี้
  - ก. การสำรวจภาคสนามจะทำการสำรวจ และเก็บข้อมูลโดยใช้แบบสำรวจพื้นที่ว่างในเขตชุมชนเมืองบนพื้นที่ว่างที่ใช้เป็นตัวอย่างศึกษาทุกๆ แห่ง
  - ข. การสัมภาษณ์โดยใช้แบบสอบถาม จะทำการสัมภาษณ์ในพื้นที่ว่างที่ใช้เป็นตัวอย่างศึกษาทุกแห่ง แห่งละ 10 ตัวอย่าง ในช่วงเวลาตั้งแต่ 6.00 น. - 20.00 น. ของวันที่ 15 ตุลาคม 2534 ถึงวันที่ 1 กุมภาพันธ์ 2535 ยกเว้นที่ว่างบางแห่งที่มีการใช้ประโยชน์หนาแน่นจะทำการสุ่มสัมภาษณ์แห่งละ 20 ตัวอย่าง ได้แก่ บริเวณลานเอนกประสงค์หน้าศาลาว่าการกรุงเทพมหานคร, ส่วนห่อมวงเวียน 22 กรกฎาคม และส่วนลุมพินี ส่วนที่ว่างบางแห่งที่ไม่สามารถทำการสุ่มสัมภาษณ์ได้เนื่องจากไม่สามารถหาตัวอย่างสัมภาษณ์ได้นั้น ได้แก่ บริเวณลานจอดรถต่างๆ ซึ่งจากการสัมภาษณ์ทั้งหมดใช้แบบสอบถามจำนวน 500 ชุด
4. วิเคราะห์ข้อมูลทั้งหมดที่เกี่ยวข้อง โดยอาศัยหลักวิชาการทางสถิติและผังเมือง
5. เสนอผลงานการศึกษา ในรูปของการบรรยายประกอบตาราง แผนที่ และภาพประกอบ

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แหล่งที่มาของข้อมูล

การศึกษาในครั้งนี้ได้อาศัยข้อมูลในการศึกษา ในลักษณะต่างๆ ดังนี้

1. ข้อมูลทางสถิติ เอกสาร แผนภูมิ จากหน่วยงานต่างๆ เช่น

- กองผังเมือง กรุงเทพมหานคร
- กองสวนสาธารณะ กรุงเทพมหานคร
- กองทะเบียนและการปกครอง กรุงเทพมหานคร
- กองอนามัยและสิ่งแวดล้อม กรุงเทพมหานคร
- สำนักงานโยธาและแผน กรุงเทพมหานคร
- สำนักผังเมือง กระทรวงมหาดไทย
- กรมที่ดิน กระทรวงมหาดไทย
- การเคหะแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี
- สำนักงานการเคหะแห่งชาติ ธนบุรี
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี
- ห้องสมุดคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- หอสมุดกลาง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ฯลฯ

2. ข้อมูลทางแผนที่ ภาพถ่ายทางอากาศ จากหน่วยงานต่างๆ เช่น

- กองผังเมืองกรุงเทพมหานคร
- สำนักผังเมือง กระทรวงมหาดไทย
- กองปรับปรุงแผนที่ภาพถ่าย กรมที่ดิน กระทรวงมหาดไทย

3. ข้อมูลจากการสังเกตการณ์ บันทึกภาพ การสำรวจภาคสนาม และการออกแบบสอบถามโดยวิธีสุ่มตัวอย่าง จำนวน 500 ชุด ในช่วงเวลาดังตั้งแต่วันที่ 15 ตุลาคม 2534 ถึงวันที่ 1 กุมภาพันธ์ 2535

ข้อจำกัดของการศึกษา

ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มีข้อจำกัดอยู่บางประการที่ทำให้ผลของการศึกษาอาจจะคลาดเคลื่อนไปบ้าง ดังนี้

ด้านข้อมูลปฐมภูมิ

1. พื้นที่ทำการศึกษารวมของกรุงเทพมหานคร 1,568.737 ตารางกิโลเมตร ทำให้การสำรวจภาคสนาม เพื่อเก็บข้อมูลด้านขนาด จำนวนที่ตั้งของที่ว่าง ไม่สามารถกระทำได้อย่างทั่วถึง และมีประสิทธิภาพ

2. การใช้แบบสอบถามและแบบสำรวจเพื่อหาลักษณะความสัมพันธ์ของรูปแบบ บทบาท กับพื้นที่และประชากรนั้น ต้องการเวลา บุคคลากร และงบประมาณ เป็นจำนวนมาก เนื่องจากข้อจำกัดดังกล่าว จึงต้องใช้วิธีสุ่มตัวอย่างเพื่อเป็นตัวแทนของทั้งหมด

ด้านข้อมูลทุติยภูมิ

1. ข้อมูลด้านที่ว่างในชุมชนเมืองมีการเก็บรวบรวมสถิติไว้น้อยมาก ประกอบกับยังขาดการให้ความสนใจจากหน่วยงานต่างๆ ดังนั้นข้อมูลบางส่วนจึงต้องอาศัยข้อมูลเปรียบเทียบและกล่าวอ้างกับทฤษฎีของต่างประเทศ

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการศึกษา

1. ทำให้ทราบถึงความจำเป็นของที่ว่างในชุมชนเมือง ที่มีต่อประชาชนกรุงเทพฯ
2. ผลการศึกษาจะทำให้ทราบปัจจัยสำคัญ ที่ก่อให้เกิดปัญหาการขาดแคลนที่ว่าง และกระตุ้นเตือนให้ผู้เกี่ยวข้องกับปัญหา ได้เห็นความสำคัญ ตระหนักรับรู้ เพื่อหาทางแก้ไขปัญหาต่อไป
3. ผลของการศึกษาทำให้ทราบแนวทาง ในการพัฒนาที่ว่างในชุมชนเมือง เพื่อให้เกิดความสอดคล้องกับความต้องการของประชาชนทั้งในด้าน ลักษณะ ขนาด ปริมาณ และบทบาทที่เหมาะสม
4. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการวางแผนพัฒนาเมือง สามารถนำผลการศึกษาไปประกอบการวางแผนพัฒนาการใช้ที่ดินในเขตเมือง ให้ถูกต้องตามหลักผังเมือง และสอดคล้องกับความต้องการของประชาชน
5. เพื่อเป็นแนวทางในการสร้างสภาพแวดล้อมที่ดี ทั้งในด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิต ตลอดจนพัฒนาคุณภาพของเมือง
6. จากลักษณะการเปลี่ยนแปลงของสภาพเมืองที่ดีในอนาคต อาจทำให้รูปแบบของการพัฒนาที่ดิน เปลี่ยนไปอันจะส่งผลที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม ประชาชนและการรักษาสภาพแวดล้อมต่อไป

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

คำจำกัดความในการศึกษา

การพักผ่อนหย่อนใจ (RECREATION) หมายถึง การกระทำใดๆที่ไม่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติงานในหน้าที่ในการทำมาหากินเลี้ยงชีพ เมื่อปฏิบัติแล้วมีส่วนช่วยระบายอารมณ์เคร่งเครียด ผ่อนคลายความเหน็ดเหนื่อย เมื่อยล้า ก่อให้เกิดความพึงพอใจและรู้สึกสดชื่นภายหลัง ซึ่งประกอบด้วย การพักผ่อนใน 2 ลักษณะ คือ

การพักผ่อนแบบใช้แรง (ACTIVE RECREATION) คือ การประกอบกิจกรรมเพื่อการพักผ่อนที่ไม่ต้องออกแรงหรือใช้กำลัง ได้แก่ การวิ่งออกกำลังกาย การเล่นกีฬา การเดินร่ำ เป็นต้น

การพักผ่อนแบบไม่ใช้แรง (PASSIVE RECREATION) คือ การประกอบกิจกรรมเพื่อการพักผ่อนที่ไม่ต้องออกแรงหรือใช้กำลังแต่น้อยเช่น การนั่งพักผ่อน เดินเล่น อ่านหนังสือ เป็นต้น

ส่วนประกอบภายในที่ว่าง (FACILITIES) สิ่งต่างๆ ที่อยู่ในพื้นที่ว่าง เช่น ที่นั่งและบริเวณพักผ่อน ต้นไม้ สนามเด็กเล่น บ่อน้ำ บึง น้ำพุ น้ำตก ยามรักษาการณ์ ฯลฯ

รูปแบบของที่ว่าง (PATTERN OF SPACE) คือ ลักษณะเฉพาะทางกายภาพของที่ว่าง ได้แก่ ขนาดพื้นที่ รูปร่างของพื้นที่ ลักษณะส่วนประกอบภายใน การเข้าถึง ฯลฯ

บทบาทของที่ว่าง (ROLE OF SPACE) คือลักษณะหน้าที่หรือการให้ประโยชน์ของที่ว่าง ได้แก่ การรองรับกิจกรรมในลักษณะต่างๆ ขอบเขตการบริการของพื้นที่ว่าง ฯลฯ

ที่ว่างในชุมชนเมือง (URBAN SPACE) หมายถึงที่ว่างที่เปิดโล่งซึ่งอยู่ในเขตเมือง มีลักษณะพิเศษคือ เป็นที่ว่างที่มีการจงใจเว้นว่างเพื่อให้เกิดการใช้ประโยชน์ประกอบกับการมีกฎหมายข้อบังคับรองรับ หรืออาจถูกกำหนดให้เป็นที่ว่างในความรับผิดชอบของเอกชน

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย